

сөзге сол жүйенің мазмұнын қолдайды [5, 47].

Концептік талдаудың басты мақсаты – ғалам туралы білім моделін құру және ғаламның тілдік бейнесін түсіндіру.

Когнитивтік ғылым аламазат атауының әлем бейнесімен қоршаған дүниедегі заттар мен құбылыстардың, үдерістер мен сан-салалардың, уақыт пен кеңістік факторларының қарым-қатынасын адам санасымен азыл-ойында, басқаша айтқанда дүниетанымында қалай көрініс беретіндігін айқындай түседі. Сондықтан да болар, бүгінгі таңдағы әлемдік ғылымда когнитивтік ғылым іргелі ғылым салаларының зерттеу мүддесіндегі адролық тірек ұғым ретінде танылып, «таным патшалығының» тірек нүктесі тұрғысынан дәйектеліп келеді.

Адамдардың дүниеге деген көзқарасы жеке және қоғамдық сана негізінде қалыптасалаы. Ти бұл жерде таным қызметін атқарады. Әлемнің концептуалдық бейнесін әрбір индивидтің санасында әртүрлі орын алып, тілде түрліше көрініс табады. Оны анықтаушы мәліметтер ретінде оның білімін, жас ерекшелігін, өмірлік тәжірибесін, әлеуметтік жағдайын, өмірге деген психикалық көзқарасын, өмір сүрген дәуірін атауға болады. Осының негізінде белгілі бір жағдайда, түрлі этнос мүшелерінің ғаламға немесе дүниеге деген өзінің концептуалды және логико-философиялық көзқарасының табиғи құбылысы.

Қорыта келгенде айтармыз, когнитивтік ғылым базасында, терең зерттеулердің нәтижесінде концептінің санада ойлау әрекеті арқылы қалыптасып, психикалық менталды қабілеттері негізінде танылатыны айқындалды. Кең ұғымда концепт – санадағы менталды бірліктер мен психикалық ресурстар қызметі арқылы индивидтің тәжірибесі мен білімін танытатын акпараттық құрылым.

Ал біздің зерттеуіміздің бастауы болып отырған «Қазақстан» концептісі жөнінде айтып кетуге болмайды.

«Қазақстан» концептісі, жалпы Қазақстан атауының шығуына тарихи шолу жасайтын болсақ, оның айналысқа енгеніне көп бола қоймағанын байқаймыз. Тарих ғылымдарының докторы К. Аманжолов «Қазақстан тарихы» кітабында жазғандай «1936 жылы КСРО жиынында Қырғыз АКСР-ін Қазақ АКСР етіп бекітті». Ал оған дейін қырғыз аталып келген қазақ жұртшылығы әлі де Қазақстан атауына үйренісе қоймаған болатын. Енді ғана бұл атау кең ауқымда қолданыс табады. Және де сонымен бірге «Қазақстан» атауын мәдени бізбен тағдырлық деп өзінің тарихи дамуы барысында қазіргі атауымен аталай әрқайсы династиялар мен тайпалардың қалалардың атауымен танылып келген Өзбекстан, Түркіменстанды атауға болады. Сальсгерутта мысал ретінде Ресейдің алар болсақ, «Ресей» атауы терең дәстүрлік тамырлары бар атау. Қазіргі таңдағы саясатшылары Ресей бренд-атауының бұл жүгін аурық көре бастағаны қашан. Өйткені, Ресей – «матушка моя» деп түсініліп, империялық міндеттерге итермеленді. Ал «Қазақстан» концептісінің айналысында енді ғана түсініктер мен идеялар жинақтала бастады. Оған мәселен, «Қазақстан-түркінің қара шаңырағы» дегенді келтіруге болады.

ЗАДАЧИ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

Қарабаева Б.Н., Бурова Т.Н.
Казакский национальный университет
им. аль-Фараби, Алматы, Казакстан

bayanarai@mail.ru

Ключевые слова: текст, лингвистическая компетенция, усвоение английского языка.

Чтение текстов при изучении иностранных языков играет важную роль в практическом овладении изучаемым языком. Оно является также средством информационной, образовательной и профессионально-ориентированной деятельности.

Чтение – это самостоятельный вид речевой деятельности, связанный с восприятием (рецепцией) и пониманием информации, закодированной графическими знаками.

Целью чтения считается, как правило, формирование лингвистической, коммуникативной, культурно-страноведческой, профессиональной компетенции. В работе с таким текстом, который

рассматривается как «произведение речеворчества, состоящее из ряда особая единиц, объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи», активизируются и систематизируются лингвистические знания, извлекается информация.

Устное и письменное общение реализуется в четырех видах речевой деятельности: говорении, аудировании, чтении и письме, обучение которым должно осуществляться взаимосвязано, но при дифференцированном подходе к каждому из них. Это обусловлено не только тем, что в основе функционирования каждого вида лежат одинаковые психические процессы и психолингвистические закономерности. В реальном общении человек читает и обсуждает прочитанное с собеседниками, делает при чтении записи, позволяющие ему лучше запомнить и затем воспроизвести необходимую информацию.

Данные виды деятельности как способы осуществления аутентичного речевого общения тесно переплетаются друг с другом и полчас трудно провести четкую границу между ними. Поэтому и в учебном процессе обучение говорению должно проходить в тесной связи с формированием умений понимать письменный / звучащий текст, и, наоборот, после прочтения / прослушивания текста учащиеся могут высказываться по его содержанию или в связи с ним (как в устной, так и в письменной речи), причём подготовка устных высказываний может сопровождаться письменной фиксацией необходимой информации [1, с. 150].

Обучение чтению на английском языке, является неотъемлемой частью обучающего процесса в целом. Знакомство с языком посредством чтения необходимо, так как это позволяет совершенствовать английский язык, расширять лексический запас, знакомиться с культурным наследием, иметь возможность ознакомиться и наслаждаться чтением неадаптированной литературы в оригинале, впоследствии без необходимости использования словаря. Чтение и в современном мире является оптимальным способом передачи информации, и человек, свободно читающий и разбирающийся в качественной литературе, человек, свободно адаптирующийся в информационном потоке, имеет больше шансов к успешному развитию и расширению своих возможностей. Также, обучение чтению на английском языке, является прекрасным инструментом для развития устной речи, оттаивания навыков грамотного произношения и восприятия речи на слух.

Как получить наилучший результат при обучении чтению? При условии соответствующего отбора текстового материала с помощью чтения создаются предпосылки для значительного расширения фоновых знаний и возможностей межкультурной коммуникации. Важным промежуточным результатом обучения чтению является расширение и углубление лингвистических и страноведческих знаний студентов, их общего образования, развитие их интеллектуальных умений, черт характера, культуры, умственного труда, приобщение к культуре другого народа, формирование взглядов, оценок, чувств и эмоций.

На начальном этапе языковой материал текстов должен черпаться из активного запаса, затем из активного и пассивного и, наконец, из активного, пассивного и потенциального.

Под активным языковым запасом понимается такой специально изученный языковой материал, которым студенты могут пользоваться в любом виде речевой деятельности, включая говорение. Под пассивным языковым материалом подразумевается такой специально изученный языковой материал, который студенты могут узнать и познать в процессе чтения и аудирования. В потенциальный запас входит такой неузученный языковой материал, о значении которого студенты могут догадаться путем опор на разные факторы.

Содержательность текстов не должна противопоставляться их посильности. Посильность текста – один из основных принципов отбора. Посильность обеспечивается сочетанием информативности и избыточности. Наряду с уже известными сведениями тексты должны содержать новые сведения. Это создает благоприятные условия для функционирования механизма вероятностного прогнозирования, повышает интерес. Насыщение текстов информацией и сокращение смысловой избыточности должны происходить постепенно, от текстов менее информативных к текстам более информативным и более трудным по языковой форме или по содержанию. Так как чтение и перевод текста, полгоговленного дома, в аудитории вуза является нерациональным расходом аудиторного времени, необходимо отметить, что эпизодическое

изучение новых незнакомых текстов вызывает большую заинтересованность и мобилизацию с этой стороны студентов, чтение новых по содержанию текстов является для них самопродвижением, высвобождением своих возможностей в понимании незнакомого иноязычного текста.

На занятиях по иностранному языку мы предлагаем студентам, не пользуясь словарем, понять, прочитать по иностранному языку мы предлагаем студентам, не пользуясь словарем, понятие, прочитать вслух, перевести (частично) и пересказать незнакомый текст по специальности. Это требование вполне обосновано, так как именно такое умение нужно будет специалистам. Логически напрашивается вывод, что это умение мы и должны систематически вырабатывать в курсе обучения иностранному языку, целенаправленно тренируя навыки быстрой ориентации в отыскании логических связей в незнакомом тексте. Задавая на дом один текст для чтения и переводя и контролируя его усвоение по другому тексту приблизительно такого же объема, можно получить существенный выигрыш в объеме читаемых текстов, возможно даже вдвое.

К преимуществам работы с незнакомым текстом следует отнести в первую очередь то, что она расширяет языковой опыт студента, давая возможность встретиться со знакомыми языковыми формами и узнавать их в новом контексте, причем не в изолированных предложениях (как это обычно бывает в упражнениях), а в логически связанных отрывках. Не менее важным является сам процесс беспрерывного понимания нового текста в аудитории, который приучает студента выживать в смысле читаемого, мобилизуя при этом весь свой языковой багаж, а также пользоваться языковой догадкой, формируя общую культуру мышления. Незнакомые тексты – это те называемые тексты - «дублей».

Обучение чтению и беспрерывному пониманию текстов по специальности в использовании текстов - «дублей» может иметь успех лишь при условии, если «дублей» удовлетворяют следующие требования, а именно:

- 1) тот же уровень трудности, что и основного текста;
- 2) связность и логичность изложения;
- 3) полное повторение грамматических явлений основного текста;
- 4) полнота или почти полнота слов из списка-минимума основного текста;
- 5) включение ранее изученных грамматических явлений в лексику;
- 6) отсутствие новых слов и выражений за исключением тех, значение которых явствует из контекста.

Соблюдение этих условий при подборе текстов - «дублей», систематическое чтение нового текста в аудитории является рациональным методом при обучении чтению.

Литература

1. Гаськова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М., «Аркти», 2004.
2. Кожар Я.М., Устинова Е.С., Егизьева Т.М. Практическая методика обучения иностранному языку. М., Издательский центр «Академия», 2001.
3. Фолюкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в незнакомом вузе: учебно-методическое пособие. М., «Высшая школа», 2005.

ТІЛДІК САНАДАҒЫ ДАЙЫН СӨЗ ОРАМДАРЫ

Мамбетова М.Қ.
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

mmanshuk@mail.ru

Қысқ. сөздер: тіл бірліктері, клише, фразеологизм, ресми-іскери клише.

Тіл білімінде қайта қолданылатындарға жататын тілдік нысандарға тек клише ғана емес, сонымен қатар басқа да стереотипті бірліктер, штамп, шаблондық оралымдар, үйреншікті фразалар, фразеологизмдер, идиомалар, афоризмдер, паремия, шигата, қанатты сөздер және т.б.

қолданылады. Бұлардың барлығына ортақ қасиет – дайын тілдік бірлік ретінде жаңадан жарармай, даяр күйінде қайта қолданылуы.

Тілдегі дайын бірліктерді қарастыратын зерттеулердің бірақтары оларды клише көлеміне қатысты таныса, енді бірақтары фразеологизм аясында қарастыратын жөн санайды. Оларды бірақтардың ортақ белгі бар екендігі рас, дегенмен екі жаққа қойылатын өлшемдер көлеміне сәйкес келмейтін тұстары жеткілікті.

Клишені осы қатардағы фразеологизмдермен жақындыраа отырып айқындау немесе фразеологизмнің бір түрі ретінде қарау да ғылыми әдебиетте кездеседі (В.В. Виноградов, Г.Я. Зингарик, Н.Н. Дулина, С.П. Кушнерук, Н.С. Васильева, С.Ю. Федорова және т.б.). Атап айтсақ, Н.Н. Дулина мен С.П. Кушнерук клишеге фразеологизмнің бір варианты, атап айтқанда, синтаксикалық шектеулі варианты ретінде қарап, мынадай анықтама береді: «коммуникативтік-семантикалық сөйлеу фрагментінде қайталанып, бірінші қажаттық жағдаятпен байланысты, мәнінде құрылымдық және синтаксикалық қызмет атқаратын фразеологизмнің синтаксикалық шектеулі варианты» [1, 14 б.]. Н.С. Васильева «тілдік клише тигілік өмірлік жағдаяттарға бектілген фразеологизмдік және бейфразеологизмдік сипаттағы коммуникативті бірліктердің ерекше түрі» деп түсіндіреді [2, 5 б.].

Академик В.В. Виноградов синтаксикалық зерттеу аясында «фразеологизмдік штамп, шаблон немесе клишелер де» кіретіндігін атап кетеді, яғни клишеге тек фразеологизм тұрғысынан баға береді: «...қалай болғанда да синтаксикалық арқаулы фразеологизмдік бірліктердің экспрессивті сипаттамасы, сөйлеу салалары және олардың әдебиет-жарналық қолдану аясын анықтау ірісі. Бұл басқа синтаксикаға қандай да сөйлеу саласының фразеологизмдік штамп, шаблондарды (немесе клишелерді) зерттеу және бағалау да жатады [3, 12-13 бб.]». Басқа сипаттағы тілдегі дайын бірліктер фразеологизмдік бірлікпен бірдей қарастырылып, клише (немесе штамп) – «ескі бейнелілік бар фразеологизм» ретінде айқындалды. Бірақтар жұмыстарда «фразеологизм термині сондай-ақ тікелей «стандарт» ұғымымен сәйкеседі. Клишеден сөздерді фразеологизм құрамында қарастыру С.И. Абакумовтың жұмыстарында да өз көрініс тапты, ол кеңес тіл біліміндегі фразеологизмнің кең көлемде түсінуді идеясын жүргізіп, «сөйлеу штамптарында, дайын сөйлеу клишелеріндегі» фразеологизмдік сипат құбылысын көрген алғашқы зерттеушілердің бірі. Осыған ұқсас кезкарас Е.А. Ножиннің диссертациясында кездеседі, ол «клишеден штамптарды» (яғни, «ишпен бейнелі» фразеологизмдерді) фразеологизм құрамына енгізу қажеттігін негіздейді [4, 6 б.]. Штепа зерттеушілері клише ұғымы ретінде өзінің құрамына фразеологизм жиынтығын, сленг сөздер мен тілдегі басқа да стереотиптерді, сондай-ақ әдебиеттегі қанатты сөздерді жинаған құбылыс ретінде түсіндіреді. Сондай-ақ кейінгі зерттеулерден С.Ю. Федороваың пікірін салыстыратын болсақ, ол ресми-іскери стильдегі дайын тілдік бірліктерді «қандай да бір басқару, өндірістік және басқа да қызмет сипатын, түрін білдіретін тұрақты орамдар, сөз тіркестері» деп түсіндіреді келе, оңдай тұлғаларды «тұрақтылық сипатына-орай» фразеологизмдерге жақындатады [5, 18 б.].

Тілдегі дайын оралымдар фразеологизмдер сияқты тіл бірлігі ретінде қолданылатындығы рас. Дегенмен клишенің фразеологизмдік ораммен ұқсастығы функционалдық ұқсастықпен ғана шектеледі. Яғни фразеологизм және клишеге тән ортақ қасиет – екеуінің дайын күйінде жұмсалуды. Ал клишенің ерекшелігі – еркін ұйымдастырылуы, клишеде компоненттер байланысы еркін. Онда фразеологизмдік бірліктерге тән ұйымдастырылмай өзгерістер болмайды, яғни бұл тұрғыдан келгенде, клишелердің еркін сөз тіркесінен айырмашылығы жоқ. Тілдің клишелік бірлікті құрайтын мағыналардың тікелей бірігуінен келіп шығатындығынан басқа, онда еркін сөз тіркесінегідей ешқандай айрықша мазмұн жоқ. Осы қарама-қайшылықта өз бойында еркін сөз тіркесі мен фразеологизмдік орам қасиеттерін үйлестіруді клишенің ауыспалы типті құбылыс ретінде мәні ашылады. Олардың фразеологизм тұрғысынан қарастырылуы біршама қалыптасқан тұрақтылығымен байланысты екендігі белгілі. Жоғарыда аталғандай жиі қайталанып тұрды жағдаяттары беруде шектеулі тілдік тұлғаларды ғана қолдану қалыптасатыны рас. Олар шектеулі жағдай аясында қолданыла келе тұрақтылық сипатқа ие болады.

Лингвистикалық теорияда тілді қолдану жөнінде арқаулы үрдістердің белен алуы кездеседі, оның бірі тілдік бірліктерді барынша еркін пайдалану, өнімді сөз тудыру үлгілеріне баса назар